

KRONIKÁR NEPRIZNANÉHO ČASU JÚLIUS VANOVIČ 90. VÝROČIE NARODENIA

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

The paper is dedicated to the posthumous 90th anniversary of the birth of the literary scholar, critic, historian, novelist, commentator and editor of books and periodicals Július Vanovič. He overcame the hostility of the former Communist regime, which limited his choices at secondary school, did not allow him to complete his studies of library science at university and even interfered with his activities at the Institute of Slovak Literature of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, and became a respected scholar and writer. The history of Martin and the Turiec region were central to his literary activities and his *Tretia kniha o starom Martine* (*Third book about the historical city of Martin*, 1999) won the international Ergon Erwin Kisch prize and the Literary Fund Prize. He was also a long time commentator on current social issues and their context.

Keywords: personalities, Július Vanovič, literary scholarship and criticism, memoirs, city of Martin, Turiec region, anniversaries

(EVANJELICKÁ CIRKEV AUGSBURSKÉHO VYZNANIA NA SLOVENSKU)

Jedenásteho apríla 2025 uplynulo deväťdesiat rokov od narodenia literárneho historika a kritika, kultúrneho historika, esejistu, autora memoárovej spisby, prozaika, publicistu, editora, redaktora, hrdého lokálpatriota, oduševneného znalca a erudovaného propagátora bohatej histórie regiónu Turiec a jeho metropoly Martina – Júliusa Vanoviča, DrSc.

ŠTUDOVAŤ MOHOL IBA EXTERNE

Na tento svet prišiel v turčianskej obci Dražkovce, kde je i pochovaný. Keďže jeho otca odsúdili v zinscenovanom politickom procese s partizánskym veliteľom Viliamom Žigorom a následne uväznili, bol ako „dieťa triednych nepriateľov“ v roku 1952 vylúčený zo 6. ročníka Gymnázia v Martine. Musel sa zamestnať v tlačiarňi Neografia, kde pracoval ako

pomocný robotník a korektor. Rok bol knihovníkom-skladníkom v Matici slovenskej (MS), pričom externe pokračoval v stredoškolskom štúdiu a v roku 1955 zmaturoval na Gymnázium v Martine. Na základe odporúčenia MS ho prijali na štúdium knihovedy na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (UK) v Bratislave, avšak hneď po prvom semestri bol z politických dôvodov zo školy opätovne vylúčený. Vzápätí pracoval ako knihovník-bibliograf v MS (dnes Slovenská národná knižnica) a po presťahovaní sa do Bratislavy vykonával rovnakú činnosť aj v Slovenskej pedagogickej knižnici.

V šesťdesiatych rokoch bol redaktorom *Slovenských pohľadov* (od roku 1963) a *Mladej tvorby* (1967 – 1968). V období politického uvoľnenia externe vyštudoval slovenčinu na Filozofickej fakulte UK.

V roku 1969 Vanoviča prijali do Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave, odkiaľ musel v roku 1972 v dôsledku permanentného tlaku normalizačnej mašinérie a jej lokajských päťolizačov nedobrovoľne odísť. Zároveň mal dlhodobý striktný zákaz verejne publikovať vlastné texty. Vďaka spriazneným dušiam sa mu podarilo zamestnať vo vydavateľstve *Slovenský spisovateľ*, kde pracoval ako korektor. Po Nežnej revolúcii až do roku 2008 opätovne pracoval v Ústave slovenskej literatúry SAV. V roku 1991 obnovil vydávanie časopisu *Tvorba*, ktorý ako šéfredaktor redigoval.

TVORCA SO ŠIROKÝM ZÁBEROM

Kritiky, literárnohistorické texty, eseje, recenzie a publicistické články uverejňoval v šesťdesiatych rokoch vo viacerých literárnych a kultúrnych periodikách – najmä v *Mladej tvorbe* a *Slovenských pohľadoch*. Debutoval knihou tridsiatich deviatich rozhovorov so slovenskými spisovateľmi *Antidialógy* (1968). Išlo o rozhovory fundovaného znalca a kritika domácej literatúry s jej poprednými tvorcami. Otázky Júliusa Vanoviča boli nielen erudované, ale v niektorých prípadoch dokonca hodnotnejšie ako odpovede ich adresátov. Zrejme platí konštatácia Daniela Heviera, že „slovenská publicistika sa od čias vydania *Antidialógov* nezmohla na podobné intelektuálne a morálne vzopätie“ (Kovačka, Riečan a Čelko 2011, s. 115).

Autorove staršie i novšie rukopisy mohli knižne vyjsť až po Novembri 1989, pričom ide o vskutku ši-

ANTIDIALÓGY

Slovenský spisovateľ

rokové žánrové spektrum diel, ako kultúrohistorické tituly (*Kniha o starom Martine*, 1990; *Druhá kniha o starom Martine*, 1993; *Tretia kniha o starom Martine*, 1999 a iné), esejistické opusy (*Nad textom a časom*, 1993; *Cesta samotára: Esej o Júliusovi Barčovi-Ivanovi*, 1994; *Znamená domova*, 1998; *Listy zo starého dvora*, 2012 a iné), monografie, respektíve personalistické portréty (*Osobnosť Václava Černého*, 1999; *Prozaik proti totalite: Prípady Alfonza Bednára*, 2003; *Chvála a skepsa: Kniha o Alexandrovi Matuškovi*, 2007; *Za kulisy života: Existenciály Ingmara Bergmana*, 2011), súbory literárnovedných, esejistických a publicistických textov (*Evanjelický Martin v slovenských dejinách*, 1995; *Heretikon*, 2001; *Nova et vetera*, 2014 a iné), výber poviedok a noviel (*Návrat pred odchodom*, 1995), memoárová spisba a denníky (*Zápisky z mŕtveho času: Antimemoáre*, 2003; *Epilóg starého Martina: „Pamäti z mladších rokov života“*, 2005 a iné), román (*Kronika nepriznaného času*, 2008), rozhovory (*Nové antidialógy*, 2010).

Pri príležitosti Vanovičových 75. narodenín vyšiel súbor širokospektrálnych textov venovaných jeho životnému príbehu a literárnej tvorbe *Večný nepokoj*

po-etika, ktorý zostavili blízki priatelia Miloš Kovačka, Belo Riečan a Vojtech Čelko (2011). Za *Tretiu knihu o starom Martine* získal autor Medzinárodnú cenu Ergona Erwina Kische a Cenu Literárneho fondu, taktiež je laureátom Ceny mesta Martin (2010) a ďalších ocenení.

DIEŤA JE OTCOM DOSPELÉHO

Novinárka, redaktorka a niekdajšia pracovníčka Slovenskej národnej knižnice Zuzana Bukovská urobila v minulosti niekoľko zaujímavých a pozoruhodných rozhovorov s Júliusom Vanovičom. V jednom z nich sa pred dvadsiatimi štyrmi rokmi (v roku 2001) spýtala, či bolo tvorcovo dielo determinované väzbami na Turiec a roky v ňom prežité, respektíve, čím ho rodné prostredie motivovalo a ovplyvnilo. Odpoveď bola síce stručná, ale vyčerpávajúca. „Každý – či si to prizná, lebo nie –, je viac alebo menej determinovaný tým, čo si dovtedy odžil: detstvom, mladosťou, rodinou, rodným krajom. ‚Dieta je otcom dospelého‘ – hovorí Freud. Minulosť, to odžité, ten utajovaný neviditeľný priestor v nás – podľa toho, čo s ním v sebe urobíme, ako ho pre seba prehodnotíme – môže byť závažím na našich nohách, čo im bráni vykročiť alebo aspoň zdržiava a rozkolísava chôdzu. A môže byť úrodným humusom, odrazom i stimulom k tvorivému činu, k zápasu s okolím a v myšlienkach aj s celým svetom. Iste, aj mňa Turiec obdaril aj ‚obdaril‘ – čím? Vnímavý čitateľ, ak ma aj on obdaruje svojou priazňou, to iste vyčíta z napísaných textov.“ (Bukovská 2006, s. 109 – 110).

ŠTYRI KNIHY O STAROM MARTINE

Bohaté dielo európsky rozhľadeného Júliusa Vanoviča charakterizuje prepájanie, dopĺňovanie a striedanie hlbokého ponoru do zvolenej témy, ako aj analytická kritická reflexia, ostrá polemika so zaužívanými stereotypmi myslenia a konania, hľadanie a objavovanie mnohorozmerných korelácií skúmanej látky, invenčné poukazovanie na historické analógie a akcentovanie výsostne osobnostného a individuálneho pohľadu na zložité časopriestorové deje. Oprávnené

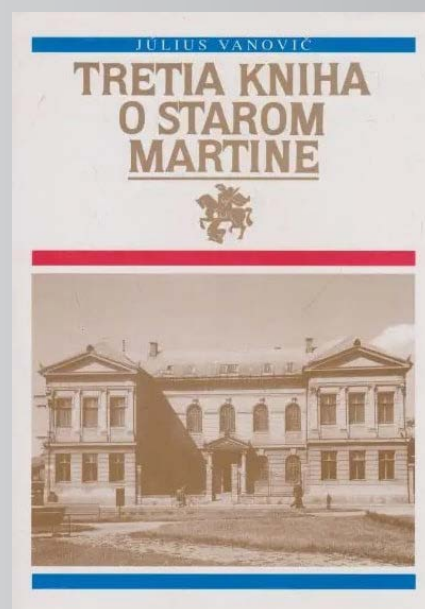
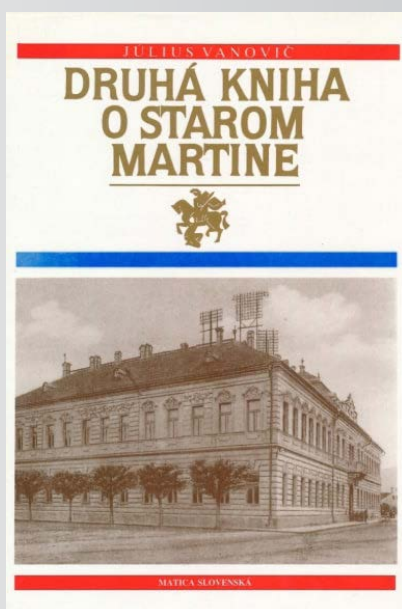
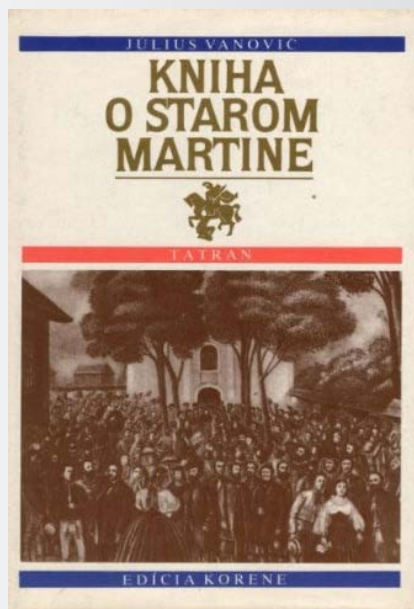
možno Vanovičovú tvorbu vnímať ako dôstojnú rehabilitáciu žánru polemickej eseje v slovenskom literárnom kontexte. Nikdy však nešermoval so svojim kriticko-polemickým kordom samoúčelne. Slúžil mu najmä na precízne diagnostikovanie širokého tematického spektra a historických príbehov, v rámci ktorých sa odohrávali často nezmyselné „hry“ rôznych aktérov s rôznou mentálnou výbavou, úrovňou myslenia a spôsobom komunikácie. Práve v polohách a vrstvách detailného, priam mikroskopického obnažovania rozmanitých väzieb, originálneho demaskovania absurdností a „úchyliet“ zobrazovaného milieu, vykresľovania fatálnych zlyhaní, vierolomnosti, zákerností a prostých ľudských omylov je Vanovič autenticky najpresvedčivejší.

Vo svojich fascinujúcich štyroch knihách o starom Martine bravúrnym esejistickým štýlom priniesol známe, menej známe a úplne nové fakty. Pútavo ich začlenil do širších obsahových kontextov a zároveň fundovane sledoval vytváranie spoločnej „martinskej tradície“, ktorá spôsobila, že predtým malé a bezvýznamné provinčné mestečko sa v druhej polovici 19. storočia stalo centrom slovenskej kultúry a umenia, vedy, politiky, žurnalistiky a finančníctva. Prenikavú Vanovičovú optiku nemohlo uspokojiť dovtedajšie hodnotenie činov jednotlivých osôb a osobností martinskej histórie. Naopak, dôsledným preverovaním faktografie, archívnych prameňov a záznamov našiel aj druhú, odvrátenú – negatívnu – tvár aktérov dejinných udalostí, čím nabúral ich tradované jednostran-

né posudzovanie. Knihy o starom Martine napísal hrdý lokálpatriot hutne, inteligentne aj šarmantne zároveň. Skúmanú látku nepodáva suchopárne, školometsky a po lopate, ale burcuje k životu onoho starého a dobrého génia, ktorý voľakedy urobil z Martina „slovenskú Mekku“.

DO POSLEDNÉHO DYCHU

Július Vanovič, Turčan do špiku kostí, pred takmer tridsiatimi rokmi (1996) v rozhovore so Zuzanou Bukovskou odpovedal aj na otázku, prečo v rámci dovolenky pred cestami do ďalekého sveta uprednostňuje relax na rodnom grunte. „Nechodím len do Dražkoviec, chodím, chcem chodiť aj do sveta, pokiaľ mi to dovoľí peňaženka, ale do Dražkoviec a do Turca chodím najčastejšie a najradšej. Prečo? Na to najsamozrejmšie sa odpovedá najťažšie – alebo banálne, alebo zložito. Každý by sa mal vracieť do rodného kraja. On ho predsa utváral, v ňom zažil to, čo udrelo pečať na jeho povahu, charakter i celý život. Máme sa tam vracieť – hľadať a nachádzať toho, koho sme tam nechali: seba samého, toho pôvodnejšieho a čistejšieho, z ktorého sme ako z koreňov vyrástli. Teda regenerovať a posilňovať sa nielen fyzicky, ale najmä psychicky a mravne. Vzduch, ktorý tam dýchame, je naším vzduchom a naše hory šumia pieseň iba pre

nás. Je to náš rodný kút, naša ,malá vlasť', len cez ňu možno milovať vlasť celú a ,veľkú'. Turčan, ktorý nemá rád Martin, najmä ten starý, túžiaci a volajúci po obrode, nemôže mať rád ani Slovensko. Ja starý Martin vôbec nepovažujem za minulosť, akúsi stratenú vartu, ale za odkaz a priam prorocstvo, teda budúcnosť Slovenska a jeho úlohu – čistejšiu, zdravšiu, kultúrnejšiu a mravnejšiu ako je tá, ktorú hrá teraz“ (Bukovská 2006, s. 104).

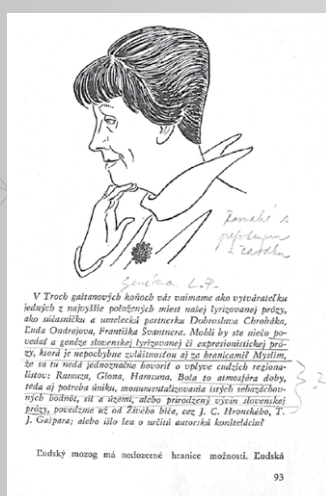
Nevšedný životný príbeh kronikára nepriznaného času a majstra polemickej eseje Júliusa Vanoviča sa s definitívnou platnosťou uzavrel na Vianoce, 25. decembra 2020 v nemocnici v Podunajských Biskupiciach. Skonal vo veku 85 rokov v dôsledku pretrvávajúcich problémov so srdcom. Ešte týždeň pred smrťou dával ako šéfredaktor *Tvorby* spolupracovníkom pokyny a usmernenia týkajúce sa nového čísla, respektíve čo najdlhšieho udržania časopisu pri živote.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

BUKOVSKÁ, Zuzana. 2006. *Rozdané zostáva: Rozhovory s osobnosťami, ktoré zblížil Turiec*. Martin: Neografia.

KOVAČKA, Miloš; Belo RIEČAN a Vojtech ČELKO. 2011. *Večný nepokoj po-etika*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius.

VYBERÁME Z KNIHY *ANTIDIALÓGY* (1968)

„Dotyky jednotlivých kultúr a ich vzájomné vplyvanie na seba dá sa výrazne sledovať počnúc starovekom. Dejiny potvrdzujú, že toto vplyvanie môže znamenať obrodu a nemusí mať za následok zavrhnutie národnej kultúry vlastnej. No vyššie hodnoty sa dosahujú nie mechanickým preberaním, ale tvorivým znásobovaním prostredníctvom umeleckých osobností.“

Margita Figuli (s. 97)

„Nemám nič proti bubeníkom v živote ani v poézii. Na čom mi záleží je len to, aby bol bubeníkom ten, ktorý práve týmto nástrojom realizuje seba najlepšie, a nie ten, ktorý vyberie bubon preto, že sa mu zdá ľahší ako husle, alebo pre čokoľvek iné!“

Milan Rúfus (s. 276)

„S mocou vždy boli a budú ťažkosti. Úlohou literatúry je pomáhať jej tam, kde dvíha ľudí, a kde ich ponizuje obtínať výhonky, čo škodlivo zasahujú do života.“

Milo Urban (s. 353)

Zdroj: VANOVIČ, Július. 1968. *Antidialógy*.
Bratislava: Slovenský spisovateľ.

